

למצוא כזה, ועל כך אמרו 'ראיתי בני עליה והם מועטים' – לכך נאמר שם 'אחיך' (משך חכמה תצא. וראה כזאת בספר חסידים ואנשי מעשה ח"א 'דין אמת לאמתו', בשם הרה"ק מברדישטוב).
 עוד על שנתת הרשעים, והיחס כלפי עוובי מצוות בזמננו – ע' במובא בערכיך טז:

'שבעה מנדוין לשמים. אלו הן, יהודי שאין לו אשה'. מפני שכומרי רומי, וכן הגבוהים והיושב ברומי בותיקן – כולם אין להם אשה, לפיכך הוצרכנו להוסיף תיבת 'יהודי' (אמת ליעקב).

'אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה'. כתבו התוס' (קיד.) דהיינו סעודת מילה או נישואין של תלמיד חכם וכד' – וכשיש שם אנשים מהוגנים. וכן כתב הרמ"א (ביו"ד רסח, יב) שהריהו כמנודה לשמים אם אינו מיסב שם. וכתב בספר מקום שמואל (מובא בפתחי תשובה שם סק"ח), שלכן טוב לבטל קריאת השמש לסעודת מילה, שמא לא יוכלו להגיע מסיבות כלשהן, ויהיו ח"ו בכלל נידוי.
[אעפ"י שבתוס' משמע שאין הבדל בין סעודת מילה לנישואין, הרמ"א לא כתב כן אלא לענין סעודת מילה, וכן הוא המנהג, שלסעודת מילה רבים מהדרים שלא להזמין ובנישואין לא ראינו שמהדרים כן, אף בנישואי ת"ח. וטעם הדבר, כי לגודל מצות מילה יש חומר יותר כשנמנע ולא נענה להזמנה (עפ"י אגרות משה אר"ח ח"ב צה).

וצ"ב במקור חילוק זה. גם לא מצינו חילוק בין הודעה להזמנה כנהוג היום. ואם באנו לחלק בדבר, נראה שתליית פתק או שליחת הזמנה בכתב כנהוג, אעפ"י שכתובים בלשון 'הזמנה' הרי הם כהודעה שהרי רגילים לכתוב זאת מפני הנימוס גם לאנשים שיוודעים בהם שלא יבואו, כדי להודיעם ולשתפם בשמחה כד'.

ואולם נראה פשוט שהטרוד בטרדת מצוה, או מי שתורתו אומנותו ממש וכדומה – אין חל עליו ענין זה, כאשר מובא בשם ספר 'כורת הברית'. 'ואני דרכי לקחת דבר מסעודת הברית לביתי. ודבר פשוט דמוהל עירוני הטרוד גם בשאר מצות, דאין חיוב לאכול בכל הבריתות. וגם פשוט דאין חיוב להגדיל סעודת ברית למאות אנשים על חשבון שאר מצוות' (שבט הלוי ח"ח ריז, ב).

'מניין שאין שואלין בכלדיים...'. ע"ע במובא בשבת קנו ובסנהדרין סה: בעניני המזלות והשפעתם.

דף קיד

'... וכבר קידש היום ועדיין יין לא בא'. מכאן יש ללמוד לכל מקום שיש על האדם שני חיובים ואחד מהם חל מקודם – יש להקדימו. ונפקא מינה שאם נדחתה מילת בנו עד שלשים יום – ימול הבן קודם הפדיון כיון שחיוב המילה חל מקודם (משיעורי הגריד"ס סוכה נו).
 וכן מצינו לעיל קג. שמברך תחילה על המזון ואחר כך נר והבדלה וכו' כיון שנתחייב בה תחילה כמוש"כ רש"י שם.

'ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם'. משמע שתדיר קודם גם באופן שהוא בא לאחר שבא הדבר שאינו תדיר, שהרי היום קדם ליין ואעפ"י"כ אומרים בית הלל להקדים לברך על היין. והרי משמע בגמרא שענין 'תדיר קודם' הוא טעם העומד לעצמו, ללא הטעם שהיין קודם לקדושה שתאמר.
 וכן מצינו (בברכות כז.) שמנחה קודמת למוסף משום שהיא תדירה, הגם שחלות חיוב מוסף קדם לחיוב

מנחה. וכיוצא בזה כתב מהרש"ל בתשובה (מובא במשנ"ב ז סק"ב) שמי שאכל דבר ונתחייב בברכה אחרונה ואחר כך עשה צרכיו – יברך תחילה 'אשר יצר' בגלל תדירותה.

הנה כתב הפרי-מגדים (או"ח רכה, ג) שיש להקדים ולברך ברכת 'שהחינו' על פרי חדש קודם ברכת העץ. וטעם הדבר נימק הפמ"ג, לפי שברכת 'שהחינו' בעיקרה חלה בשעת ראיית הפרי, והרי שקדם חיובה לברכת האכילה.

[כן היא גם דעת הגר"א, לברך תחילה 'שהחינו'. וכן פסק בקיצור שלחן ערוך (נט, יד). וכן הכריע המשנ"ב (רכה סקי"א ובשעה"צ שם) שנכון לעשות לכתחילה, ודלא כדעת 'הלכות קטנות' [המובאת בבאר היטב שם] שכתב להקדים ברכת הפרי לברכת 'שהחינו'. וצ"ע שלענין טלית חדשה כתב המשנ"ב (כב סק"ג) לברך תחילה 'להתעטף'. וכבר העיר על כך הגרשו"א ונקט למעשה גם בטלית לברך תחילה 'שהחינו' (ע' הליכות שלמה ח"א ג, יג). ועוד קשה שהביא כן מהפמ"ג, ואילו בפמ"ג נראה שנקט לברך 'שהחינו' תחילה.

ואולי י"ל שנקט המשנ"ב שרק בפרי ברכת 'שהחינו' היא רשות (ע' עירובין ז) ומשום כך מקדימים ברכת הזמן לברכת הפרי, שלא תהא ברכת הרשות הפסק בין ברכת הפרי לאכילה (וכדעת השואל באבנ"ז או"ח תנ), ואילו ברכת 'שהחינו' בכלים חדשים, פשט המשנה בברכות מורה שאומרה בתורת חיובה, וכדרך שכתבו הרבה פוסקים לענין לידת בן – לכך מקדים ברכת 'להתעטף' שהיא תדירה.

ובמק"א (עירובין ז) מובא לדייק מדברי הר"ן (שם) שאף אם 'שהחינו' רשות, אינה מהווה הפסק בין ברכת היין לשתיה, וכמוש"כ האבני-נור (שם).

ובשו"ת משיב טעם (לרבי יחזקאל בנט. לא, א) כתב להקשות, הלא ראינו שתדיר קודם גם אם נתחייב תחילה בדבר שאינו תדיר, כגון במנחה ומוסף לפניו – מקדים להתפלל מנחה על אף שנתחייב תחילה במוסף כאמור, אף כאן נאמר כן, לברך תחילה את הברכה התדירה, היא ברכת 'העץ'?

ונראה לחלק, ברכת שהחינו מעיקרה נתקנה על שמחת הלב שבראיית הפרי ולא על האכילה והרי גם עתה חיובה הוא על שלב מוקדם, על הראיה ולא על האכילה, לא כן במנחה ומוסף הלא עתה חיובם שוה. ואולם בעניינו לכאורה אין תירוץ זה עולה יפה, שהרי ברכת היום בעצם אינה שייכת לשתיה והיא קדמה ובאה, בדומה ל'שהחינו' שקדמה לאכילה.

אך נראה שכלפי זה ודאי מועילה הסברה הראשונה שברכת היום נתקנה להאמר רק על היין כלומר עם שתייתו ולא קודם לכן, והרי זה כאילו חלים שניהם כאחת וחזר הדין הכללי שהתדיר קודם [בניחוד לסברת האומרים שברכת 'הגפן' בקידוש אינה ברכת הנהנין גרידא אלא חלק מטופס הקידוש, לפי זה ודאי לא קדם חיוב ברכת קידוש היום לברכת 'הגפן']. לא כן בפרי חדש, ברכת שהחינו באה בעצם על שמחת לבו בראייתו, והיא קדמה לאכילה.

בבאר סברות המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל, [והתאמתן לשיטותיהן הכלליות] – ראה בהרחבה בספר 'פרקי מועדות' לר"מ בריואר שליט"א, ח"ב עמ' 582 ואילך.

זרבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. ע"ע במובא ביוסף דעת בבא מציעא נט:

(ע"ב) רבינא אמר: אפילו גרמא ובישולא. 'גרמא' – עצם, ובלבד שסבוך בה מעט בשר, עם מרק שנתבשל עמה (ר"ן).

*

... והארבעה שצריכין להודות על נס מ"מ אלה הנסים מתלבשין קצת בטבע, ולכן קרבן תודה

יש בו חמץ ומצה, כי מצה היא הנהגה עליונה בלי הסתר, וחמץ הוא כשמתלבש בטבע ומשתנה על ידי צמצום והסתר. וזה 'שאור שבעיסה' – שמשנה העיסה. והנס ביציאת מצרים היה למעלה מכל הטבע, לכן הוא מצה, אבל נסים הנסתרים בטבע הם 'חמץ ומצה' כנ"ל, כמו שאמרו במדרש על הפסוק **זבח תודה יכבדני** – בעולם הזה ובעולם הבא. וזה הוא שצריכין להודות ולהעיד שגם הטבע הכל מהנהגתו ית' ללמד על הכלל כולו.

והנה אמרו חז"ל על פסוק **ושמרתם את המצות** – אין מחמיצים את המצוות. והענין גם כן יבואר על דרך הנ"ל כי התורה אור למעלה מגשמיות והטבע, והמצוות הם נרות (כי נר מצוה ותורה אור) איך להביא אור התורה בכל המעשים. ולאשר המצוות הם בעשיה צריכים שימור שלא להחמיץ במחשבות זרות ופניות הבאים מצד שותפות המעשה בגשמיות, והזריזין למצוות מתדבקין בהתלהבות שורש המצוה ואין באים לידי חימוץ... (מתוך שפת אמת פר' צו תר"ג).

דף קטו

'אלא אמר רב חסדא: מעיקרא מברך עליה 'בורא פרי האדמה' ו'על אכילת מרור' ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה. נחלקו הראשונים בפירוש דברי רב חסדא; דעת התוס' ורש"י ורשב"ם (ק"ט סע"ב) שעיקר מצוות מרור מקיים בטיבול שני, והברכה שמברך בטיבול הראשון מועילה על האכילה שלאחר מכן.

וטעם הרב שמועילה הברכה שבתחילה על האכילה שלבסוף, י"ל משום שגם אכילת מצה שלא לשם מצוה נחשבת 'מעשה מצוה' אלא שאינו יוצא בה ידי חובתו, לכן הברכה שייכת גם לאכילה הראשונה שגם היא אכילת מצוה. כן כתב הגרש"ז ברוידא בהסכמתו לספר 'הסדר הערוך'. ויש להעיר שלפי המבואר בדבריו שם סברה זו היינו רק לדעת האומר מצוות אינן צריכות כוונה, אבל למאן דאמר מצוות צריכות כוונה, אם אינו מכיין אין כאן 'מעשה מצוה' כלל (וכ"כ כמה אחרונים – ע' במובא בעירובין צה). והלא כתבו התוס' שרב חסדא סובר מצוות צריכות כוונה.

ואולי יש מקום לפרש באופן אחר: מי שמתכוין למעשה מצוה אך אינו מתכוין לצאת ידי חובתו במעשה זה, כגון שרוצה לקיימה אחר כך באופן היותר מובהר, אפשר שנחשב כעוסק במצוה עתה אלא שלא יצא ידי חובתו שהרי אי אפשר שיצא בעל כרחו. ואף כאן נראה שמקיים מצוה במרור שבתחילה אך כיון שרוצה לאכול מרור אחר כך כסדרו, הרי זה מתכוין שלא לצאת בזה ידי חובתו [וכן יש לפרש דברי רש"י להלן ק"ט: לענין מצוה, שחובת מצוה מתקיימת רק במצה שבסוף, ומ"מ יש קיום מצוה במצה ראשונה]. ומצינו דוגמת סברה זו בדברי האחרונים (מובא לעיל קז): שאעפ"י שלצאת ידי חובתו די בכזית, קיום מצוה ישנו גם בשאר האכילות – הרי שניתן להפריד בין מעשה מצוה לקיום חובת האדם ויציאתו ידי חובה בה. ואם כן יש לומר שגם האדם בכונתו יכול להפריד בין הדברים, שייחשב מעשהו למצוה אך לא יצא בה ידי חובה. ועכ"פ במצוות שמצינו קיום בלא חיוב י"ל שבטיבול ראשון מקיים מצות מרור בלא יציאה ידי חובה.

והחזו"א (קכד) תמה על סברת התוס', כיצד מברך בתחילה והוא אינו יוצא אלא לאחר זמן. והולך הוא לשיטתו (בסוף סימן כט) שאדם שחשב שעושה מצות ה' אך בדעתו שאינו יוצא בה ידי חובתו – יצא. הרי שלשיטתו אין להפריד בין עשית מצוה לקיום חובת האדם, וכל שמכוין לשם מצוה ממילא יצא ידי חובה.

וע"ע משנה ברורה (תעה ס"ק כו ובשער הציון); שו"ת אור לציון ח"א לט.

ובספר ביצחק יקרא (לג"ר אביגדר נבנצל שליט"א. יח) פירש דברי התוס' שחז"ל לא תקנו ברכה על מצוה אלא אם כן היא ניכרת, ואדרבה, על ההיכר מברכים ולא על המעשה שיוצא בו ידי חובה, וזהו אחד הטעמים שאין מברכים על מצוות שבלב, וכן הבודק חמץ על ידי שליח וכד' – השליח מברך, הגם שהמצוה מתיחסת לבעל הבית. וכן יש מהראשונים שסוברים שבתקיעת שופר אין הברכה אלא לתוקע ולא לשומעים, הגם שקיום המצוה בשמיעה ולא בתקיעה.

כפי שהיתה רגילה עד עתה. רש"י פירש 'עונה' – יום ולילה. ורשב"ם ר"ח רא"ש ועוד פוסקים פירשו: אותו הלילה בלבד).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר' אילעא: אכול בצל ושב בצל ואל תאכל אוזנים ותרגולים ויהא לבך רודף עליך; פחות ממאכלך ומשתייתך והוסף על דירתך. כשבא עולא אמר: משל מושלים בארץ ישראל, האוכל אליתא (= בשר שמן) – נחבא בעליתא (= עליה. מפני הגושים). האוכל קקולי (= ירקות) – אקילקי דמתא יתיב (= על אשפות העיר יושב, מקום ישיבת שאר בני העיר. הואיל ואין לו תובעים אינו נמנע מלהתרועע בגלוי).

דפים קיד – קטו

רד. מהו סדר הלילה מכוס ראשונה ועד אכילת מצה ומרור?

מזגו לו כוס ראשון; בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין [שהיום גורם ליין שיבוא. ועוד, שכבר קדש היום טרם בוא היין], ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום [שהיין גורם לקידוש שייאמר. דבר אחר: תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם]. והלכה כדברי בית הלל. הביאו לפניו (רש"י ורשב"ם: ירקות. ר"ח ותוס': את השלחן) – מטבל בחזרת. בטיבול זה אינו מקיים מצות אכילת מרור אלא ענינו לעשיית היכר לתינוקות כדי שישאלו [מלבד למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, אם אכל מרור – יצא]. רב אחא בריה דרבא היה מחזר אחר שאר ירקות דוקא ולא מרור – כדי להוציא עצמו מהמחלוקת לענין ברכה כאשר אוכל מרור בטיבול זה כדלהלן. (וכן לדעת הסוברים מצוות אין צריכות כוונה יש להעדיף שאר ירקות על מרור, כי לכתחילה יש לקיים מצות מרור רק לאחר אכילת המצה. אבל למאן דאמר מצוות צריכות כוונה [וכן פסקו התוס' ועוד ראשונים], אפשר לכתחילה לאכול מרור בטיבול זה – לדעת ריש לקיש רב הונא ורב חסדא. עפ"י תוס'. וע"ע תוס' קכ. ד"ה באחרונה) שהביא שני פירושים).

לדברי רב הונא, מברך 'בורא פרי האדמה' בלבד. וכן נהגו בסורא. ולרב חסדא, כאשר אוכל מרור בטיבול זה מברך גם 'על אכילת מרור'. וכן נהג רב ששת בריה דרב יהושע, וכן הסיקו להלכה.

א. לדעת התוס' (כאן) רש"י ורשב"ם (ק"ט:), לרב חסדא מצות מרור מתקיימת בטיבול השני [כמאן דאמר מצוות צריכות כוונה] הגם שמברך על אכילת מרור בתחילה. ונראה לפי זה שאין להפסיק בדברים לאחר ברכת המרור עד אחר אכילת המרור בשנית [כשם שאין מפסיקים בשיחה עד סוף תקיעות דמעומד]. ומ"מ נראה שלברכת 'אשר יצר' או שאר דבר מצוה מותר [כמו בתקיעות] (הליכות שלמה).

ואולם הרמב"ן ועוד פוסקים כתבו שלרב חסדא יצא ידי חובה בטיבול ראשון שהרי עליו הוא מברך. [הלכך יש לכוין באכילה הראשונה לשם מצות מרור ולאכול כזית ולטבל בחרוסת, ובשני אין צריך אלא מעט ומטבל בכל דבר. עפ"י משנ"ב תעה סק"ח].

ב. נחלקו הראשונים על טיבול ראשון, במה הוא נעשה; לר"ח תוס' ור"ן, אם אוכל חזרת (= חסא) – מטבל בחרוסת, אבל בשאר ירקות אינו צריך חרוסת אלא מטבל בחומץ [או ביין. ב"י תעג] או במים ומלח כמו שהיה נוהג רבנו תם.